

EKOLOGIK BEQARORLIKNI KELITIRIB CHIQARUVCHI ASOSIY OMILLAR

***Raupov Bekmurat Nabiyeovich**

Teacher of Karshi state university

Uzbekistan, Karshi city

braupov09@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22690440>

Qabul qilindi: 1-sentabr 2026-yil • Ma'qullandi: 9-sentabr 2026-yil • Nashr qilindi: 10-sentabr 2026-yil

Annotatsiya.

Ushbu tezisda ekologik beqarorlikning shakllanishiga sabab bo'luvchi asosiy tabiiy va antropogen omillar tahlil qilingan. Atrof-muhitga tushayotgan antropogen bosimning ortishi, tabiiy resurslardan me'yorida ortiq foydalanish, yer va suv resurslarining degradatsiyasi, sanoat va qishloq xo'jaligi faoliyatining kuchayishi, urbanizatsiya, o'rmonlarning qisqarishi, chiqindilarning ko'payishi hamda iqlim o'zgarishi ekologik tizimlarning barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi muhim omillar sifatida baholangan. Ekologik beqarorlikni kamaytirish uchun tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, tuproq va suv muhofazasini kuchaytirish, ekologik toza texnologiyalarni joriy etish, biologik xilma-xillikni saqlash hamda ekologik madaniyatni oshirishning ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar:

ekologik beqarorlik, atrof-muhit, tabiiy resurslar, antropogen omil, tuproq degradatsiyasi, suv resurslari, biologik xilma-xillik, iqlim o'zgarishi, chiqindilar, ekologik xavfsizlik.

Kirish.

Bugungi kunda atrof-muhitning ekologik holatini saqlash va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish barqaror rivojlanishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Aholi sonining ortishi, ishlab chiqarish va iste'mol hajmining kengayishi, qishloq xo'jaligining intensivlashuvi hamda urbanizatsiya jarayonlarining tezlashishi tabiiy ekotizimlarga bo'lgan bosimni kuchaytirmoqda. Natijada tuproq, suv va atmosfera resurslarining sifat ko'rsatkichlari o'zgarib, biologik xilma-xillikning qisqarishi va tabiiy ekotizimlarning o'z-o'zini tiklash imkoniyatlarining pasayishi kuzatilmoqda.

Ekologik beqarorlikni faqat bitta omil bilan izohlab bo'lmaydi. U ko'pincha bir nechta omillarning o'zaro ta'siri natijasida yuzaga keladi. Ayniqsa, tabiiy resurslardan haddan tashqari foydalanish va ularni tiklash choralari yeterli darajada amalga oshirilmasligi ekologik muammolarning chuqurlashishiga olib keladi.

Asosiy qism. Ekologik beqarorlikni shakllantiruvchi omillarni shartli ravishda tabiiy va antropogen omillarga ajratish mumkin. Tabiiy omillarga qurg'oqchilik, kuchli yog'ingarchilik, suv toshqinlari, shamol va suv eroziyasi, haroratning keskin o'zgarishi hamda tabiiy yong'inlar kiradi. Biroq tabiiy jarayonlarning ekologik oqibatlarini ko'pincha inson faoliyati natijasida kuchayadi.

Antropogen omillar orasida qishloq xo'jaligi faoliyati alohida o'rin tutadi. Tuproqqa ortiqcha mexanik ishlov berish, ekinlarni bir xil tartibda yetishtirish, mineral o'g'it va pestitsidlardan me'yorida ortiq foydalanish, sug'orish suvlaridan samarasiz foydalanish tuproq unumdorligining pasayishiga sabab bo'lishi mumkin. Sug'oriladigan hududlarda noto'g'ri suv rejimi tuproqning sho'rlanishi va botqoqlanish jarayonlarini kuchaytiradi.

Sanoat korxonalari faoliyati ham ekologik beqarorlikning muhim sabablaridan biridir. Atmosferaga chiqariladigan gazlar, oqova suvlar va ishlab chiqarish chiqindilarining yeterli darajada zararsizlantirilmasligi tabiiy muhitning turli komponentlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Sanoatning

rivojlanishi bilan bir qatorda ekologik xavfsizlik talablariga javob beradigan texnologiyalardan foydalanish zarurati ham ortib bormoqda.

Urbanizatsiya jarayoni natijasida tabiiy landshaftlarning qurilish hududlariga aylantirilishi biologik yashash muhitlarining qisqarishiga olib keladi. Shaharlar kengayishi bilan suv, energiya va oziq-ovqatga bo'lgan talab ortadi. Bundan tashqari, maishiy chiqindilar va oqova suvlar hajmining ko'payishi atrof-muhitga qo'shimcha bosim yaratadi.

O'rmon va tabiiy o'simlik qoplarning kamayishi ham ekologik beqarorlikni kuchaytiradi. O'simlik qoplamini tuproqni eroziyadan himoya qiladi, namlikni saqlashga yordam beradi va ko'plab organizmlar uchun yashash muhiti vazifasini bajaradi. Shu sababli o'rmonlarning qisqarishi nafaqat biologik xilma-xillikning kamayishiga, balki tuproq eroziyasi va landshaft degradatsiyasining kuchayishiga ham sabab bo'lishi mumkin.

Chiqindilarni boshqarish tizimidagi kamchiliklar ham ekologik xavflarni oshiradi. Chiqindilarni saralmasdan to'plash, qayta ishlash imkoniyatlaridan yetarli foydalanmaslik va ularni noto'g'ri joylashtirish tuproq, suv va atmosfera ifloslanishiga olib kelishi mumkin. Ayniqsa, uzoq vaqt davomida parchalanmaydigan materiallarning to'planishi ekotizimlar uchun uzoq muddatli xavf tug'diradi.

Iqlim o'zgarishi esa mavjud ekologik muammolarni yanada kuchaytiruvchi omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Haroratning ko'tarilishi, yog'ingarchilik rejimining o'zgarishi, qurg'oqchilik davrlarining uzayishi va ekstremal ob-havo hodisalarining ko'payishi suv va yer resurslariga bosimni oshiradi. Bu jarayonlar qishloq xo'jaligi mahsuldorligi, o'simlik va hayvonot dunyosi hamda tabiiy ekotizimlarning barqarorligiga ta'sir qilishi mumkin.

Ekologik beqarorlikning asosiy omillari

Asosiy omil	Ekologik ta'siri
Tuproqdan intensiv foydalanish	Unumdorlikning pasayishi va eroziya
Suv resurslaridan ortiqcha foydalanish	Suv tanqisligi va yerlarning degradatsiyasi
Pestitsidlardan noto'g'ri foydalanish	Tuproq va suv ifloslanishi
Sanoat chiqindilari	Havo, suv va tuproqning ifloslanishi
Urbanizatsiya	Tabiiy hududlarning qisqarishi
O'rmonlarning kamayishi	Eroziya va biologik xilma-xillikning pasayishi
Chiqindilarning ko'payishi	Ekotizimlarning ifloslanishi
Iqlim o'zgarishi	Qurg'oqchilik va ekstremal hodisalarining kuchayishi
Tabiiy resurslarning ortiqcha ekspluatatsiyasi	Resurslar zaxirasining kamayishi

Ekologik beqarorlikning oldini olishda muammolarni faqat oqibatlar yuzaga kelgandan keyin bartaraf etish emas, balki ularning oldini olishga qaratilgan choralarni kuchaytirish muhimdir. Bunda suvni tejovchi sug'orish texnologiyalaridan foydalanish, almashlab ekishni joriy etish, organik moddalar miqdorini oshirish, degradatsiyaga uchragan yerlarni tiklash, chiqindilarni qayta ishlash, yashil hududlarni kengaytirish va ekologik monitoringni takomillashtirish samarali yo'nalishlar hisoblanadi.

Xulosa. Ekologik beqarorlik tabiiy jarayonlar va inson faoliyatining o'zaro ta'siri natijasida shakllanadigan murakkab jarayondir. Tuproq va suv resurslaridan samarasiz foydalanish, qishloq xo'jaligining intensivlashuvi, sanoat va transportning rivojlanishi, urbanizatsiya, o'rmonlarning qisqarishi, chiqindilarning ortishi hamda iqlim o'zgarishi ekologik tizimlarga bo'lgan bosimni kuchaytiruvchi asosiy omillar sifatida namoyon bo'ladi.

Ekologik barqarorlikni ta'minlash uchun tabiiy resurslardan foydalanish hajmini ularning tiklanish imkoniyatlari bilan muvofiqlashtirish zarur. Ayniqsa, qishloq xo'jaligida tuproq unumdorligini saqlash, suvdan tejamkor foydalanish, biologik xilma-xillikni muhofaza qilish va ekologik xavfsiz texnologiyalarni keng joriy etish muhim ahamiyatga ega.

Shunday qilib, ekologik beqarorlikka qarshi kurashish faqat alohida bir sohaning vazifasi emas, balki davlat, ilmiy jamoatchilik, ishlab chiqaruvchilar va jamiyatning hamkorligini talab qiladigan kompleks jarayondir. Tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va ekologik mas'uliyatni kuchaytirish kelajak avlodlar uchun sog'lom va barqaror muhitni saqlashning asosiy shartlaridan biridir.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Environmental Research Letters. Human impact on ecosystems and environmental sustainability, 2021.
2. Environmental Science: Toward a Sustainable Future – Richard T. Wright, Dorothy F. Boorse. Boston: Pearson Education, 2017.
3. Intergovernmental Panel on Climate Change. Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability.
4. Nature Climate Change. Global environmental challenges and sustainable development strategies, 2022.
5. Nurillayev I. X. YIELD ELEMENTS OF SOME VEGETABLE CORN HYBRIDS // Экономика и социум. 2025. №9-2 (136). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/yield-elements-of-some-vegetable-corn-hybrids> (дата обращения: 03.03.2026).
6. Nurillayev I.X.. "GROWTH AND DEVELOPMENT OF SWEET MAIZE IN THE SOIL CLIMATE CONDITIONS OF THE SOUTHERN REGION" Экономика и социум, no. 3-2 (118), 2024, pp. 269-271.
7. Nurillayev I.X.. "GROWTH AND PRODUCTIVITY INDICATORS OF VEGETABLE (SWEET) MAIZE MEGATON F1 AND GOLD F1 HYBRIDS IN SOUTHERN REGIONS" Экономика и социум, no. 5-1 (120), 2024, pp. 583-587.
8. Principles of Environmental Science – William P. Cunningham, Mary Ann Cunningham. New York: McGraw-Hill Education, 2015.
9. Silent Spring – Rachel Carson. Boston: Houghton Mifflin, 1962.
10. The Sixth Extinction: An Unnatural History – Elizabeth Kolbert. New York: Henry Holt and Company, 2014.